

Pərviz KAZİMİ

*Bakı Dövlət Universiteti kitabxanaşünaslıq kafedrasının doseni,
tarix üzrə fəlsəfə doktoru
pkazimi@mail.ru*

AZƏRBAYCAN MULTİKULTURALİZMİ ETNOMƏDƏNİYYƏTİN TƏRKİB HİSSƏSİ KİMİ

Xülasə

Tədqiqatın aktualığını bəşəriyyətin etnomədəniyyət və siyasi inkişafı prosesində XX yüzilliyin sonlarında irəli gəlmiş mürəkkəb sosial problemlərin həlli qarşısına qoyur. İnsan cəmiyyəti heç vaxt bu gün olduğu kimi dərin informativ proseslərə və dünyada gedən global proseslərə hərtərəfli cəlb edilməmişdi. Bunu XXI əsrin qloballaşması və informasiyalaşması səciyyələndirir. Xalqların arasında qarşılıqlı əlaqələrin gücləndirilməsi, mədəniyyətlərarası ünsiyyətin görünməmiş dərəcədə artması, müasir dünyada insanların miqrasiya axınlarının əhəmiyyətli dərəcədə artması, müxtəlif etnomədəniyyətlər və bu problemin siyasi ölçülərdə təsir və fəsadlarını problem olaraq irəli sürür.

Açar sözlər: Azərbaycan multikulturalizmi, etnomədəniyyət, identifiklik.

Etnomədəniyyət – ənənəvi dəyərlərin məcmusu olub, etnosun həyat fəaliyyətinin maddi və mənəvi münasibət və davranış xüsusiyyətləri, keçmişdə formalaşmış, tarixi sosial dinamikada inkişaf etmiş və daima etnik spesifikasiya ilə zənginləşən insanların özünü ifadə formasıdır.

Etnomədəniyyət xalqlar arasında qarşılıqlı münasibətlərin çoxfunksional sistemi kimi öyrənilir. Müasir Hüquqi dövlət anlayışı mədəniyyətin tərkib hissələrindən birini – etnomədəniyyətin təbii proseslərlə təmin edilməsini tələb edir. Hər bir xalqın etnomədəniyyəti tarixən formalaşmış milli ənənələrə, mentalitetə əsaslanan mənəvi xəzinədir. Bu mənada Azərbaycan etnomədəniyyəti ümumtürk mədəniyyəti, spesifik Azərbaycan mədəniyyəti ilə yanaşı, islam, Qafqazdilli və İrandilli xalqların bir sıra mədəni ünsürlərini də özündə əks etdirir. Azərbaycan etnomədəniyyətində güclü türk qatı ənənəvi Azərbaycan mədəniyyətində islamın mərasim tərəfinin daxil olduğu mədəniyyətlə sıx qarşılıqlı təsirdə olan komponentlə birləşmişdir. Yüksək inkişaf etmiş peşəkar mədəniyyət formaları olan Rusiya-Avropa mədəniyyəti ilə yaxın olan yeni ənənəvi mədəniyyət ünsürləri yaradı. Azərbaycan xalqı özündə türkçülüğü, islamçılığı və müasirliyi birləşdirərək, spesifik tarixi özünəməxsusluğu və mədəni suverenliyi ilə fərqlənmiş dünya mədəniyyətində öz yeri olan etnomədəniyyət yaratmışdır.

Azərbaycan etnomədəniyyəti, mədəniyyətin müxtəlif strukturlarına nüfuz etmiş etniklik, etnik müxtəlifliyi ilə fərqlənir. Bu etnomədəniyyətə

maddi və mənəvi mədəniyyətli müxtəlif ünsürləri, dil, adət-ənənələr, bədii mədəniyyət, folklor və musiqi folkloru, özünəməxsus incəsənət ünsürləri daxildir. Azərbaycan etnomədəniyyətinin özünəməxsusluğu Azərbaycan etnikliyinin təbiəti ilə sıx bağlı olsa da, bu, təkrarolunmaz mədəniyyət böyük Şərq və Qərb sivilizasiyalarının, dünya dinləri – xristianlıq, buddizm və islamın, müxtəlif yönümlü dünya görüşlərinin qovşağında, çoxmilyonlu, eləcə də azsaylı xalqların və etnik qrupların əhatəsində yaranmış və inkişaf etmişdir. Ulu Öndər Heydər Əliyev Azərbaycan etnomədəniyyətinə təkcə Şərqlə Qərbin sintezi kimi baxmır, Azərbaycanın Şərqlə Qərbin qovuşmasında mühüm rolunu xüsusi vurğulayırdı.

Etnomədəni xüsusiyyətlərin öyrənilməsi göstərir ki, Azərbaycanda çoxmədəniyyətliyə tolerant münasibət tarixi ənənələrə əsaslanır. Azərbaycanda tarixən müxtəlif xalqlara mənsub dil, din, dünyagörüşü, musiqi və s. etnomədəni identifikliyi ifadə edən simvollar təcrid olunmayıb. Təsədüfi deyil ki, türkçülük, islamçılıq (dünyəvilik) və müasirlik şüarları Azərbaycan xalqına həmişə yaxın olmuş, birləşdirici rol oynamışdı. Türkçülük milli kimliyin ana ünsürlərini ifadə edirsə, islam, türk xalqlarının dünyanı dərk etmək istəyi ilə gördüyü və qəbul etdiyi dünya dinlərindən ən kamil olanı kimi qarşıya çıxır. Müasirlik isə Azərbaycan türklüyünün bütün progressiv yeniliklərə açıq olmasını ifadə edir.

Multikultural mühitin təmin edilməsi məqsədi ilə etnomədəni dəyərlərin qorunub-saxlanması və inkişafı vacibdir. Multikulturalizm nədir? Bu sadəcə çoxmillətlik deyil. Bu biri-birini tanıyan və qəbul edən milli-mədəni qrupların birgə yaşayışıdır. Bu barədə müxtəlif fikirlər mövcuddur. Multikulturalizmi ilk növbədə bir ölkədə mədəniyyətlərin qarşılıqlı təsirdə müəyyən “keyfiyyət”ə nail olunmasına yönəlmiş demokratik dövlət strategiyası kimi də şərh edirlər. Əlbəttə dövlət strategiyası əhəmiyyətlidir. Yalnız SSRİ təcrübəsi göstərdi ki, bütün ölkə üçün elan olunan beynəlmillətlik siyasəti, nə “velikorus”, nə də “böyük Ermənistan” millətçilik şüurunu dəyişə bilmədi.

Multikulturalizm hamı tərəfindən tanınan, müxtəlif mədəniyyətlərə tolerant münasibətə əsaslanan dinc və yanaşı yaşama prinsipidir. Azərbaycan üçün fərqli baxışlara, adətlərə, vərdislərə dözümlülük mövqeyi bəsləmək əlbəttə ki, təbiidir. Müxtəlif xalqların, millətlərin, dinlərin xüsusiyyətlərinə tolerant münasibət azərbaycanlıların mentalitetinə xasdır. Mentalitet etnomədəni identifikliyin bir ifadə formasıdır.

Azərbaycan Respublikası çoxmillətli dövlətdir. Xalq dövləti təşkil edən etnosdan – Azərbaycan türklərindən və milli azlıqlardan təşkil olunmuşdur. Bu millətlərin tarixən Azərbaycandan başqa vətənləri olmamışdır və buna görə də Azərbaycan türkləri ilə birlikdə vahid Azərbaycan millətinin nümayəndələri hesab olunmaqda haqlıdırlar. Onlardan başqa

respublikada ruslar, ukraynalılar, belaruslar, kürdlər, yəhudilər, yunanlar, almanlar və tatarlar yaşayırlar. Bu milli azlıqların hər birinin müvafiq olaraq tarixi vətəni vardır və Azərbaycan ərazisində yaşayan milli azlıqlara aid edirlər. Təkcə Bakıda iyirmidən yuxarı müxtəlif mədəni icmalar fəaliyyət göstərir. Bunların arasında: rusların, ukrainlərin, kürdlərin, lakların, ləzgilərin, slavyanların, tatların, tatarların, gürcülərin, ingiloyların, talışların, avarların, axıska türklərinin, Avropa və dağ yəhudilərinin, gürcü yəhudilərinin, alman və yunanların cəmiyyətləri vardır. Ümumiyyətlə, etnik azlıqların kompakt şəkildə yaşadıkları bütün rayonlarda belə icmalar mövcuddur.

Müasir Rusiya tədqiqatçıları MDB məkanında kiçik etnik qrupların birləşdirici faktoru olaraq "rus dilini" müəyyənləşdirir. Bu yanlış yanaşmadır. Pysiya Federasiyasında uzun tarixi mərhələdə "rus dili" ikinci səviyyəni müəyyənləşdirirdi. Birinci birləşdirici səviyyə "provaslavlıq" idi.

Eləcə də Rusiya mütəxəssislərinin iddiasına görə "MDB məkanında sosial-iqtisadi problemlər etnomədəni konfliktlərin yaranmasına səbəb olur" tezisi də dərin təhlil zamanı özünü doğrultmur. Tarixi təcrübə bunun tam əksini subut edir. Konfliktləri yaradan nəzarətsiz informasiya prosesləri olur ki, bunun da əsas mənbəyi kənar təsirlər və siyasi maraqlardır.

Qərb politologiyasında artıq belə bir fərziyyə söylənmişdir ki, yeni dünyada gərginliyin yaranmasının fundamental mənbəyi bir o qədər ideoloji və ya iqtisadi amillər olmayacaq, nəinki, mədəni xarakter daşıyacaq. Həqiqətən də artıq müşahidə edirik ki, ən əhəmiyyətli münaqişələr qlobal miqyasda, mədəniyyətlərin qabarıq ifadə edilmiş fərqliliklə, sosial mühitdə, sosial qrupların arasında yaranır.

Müasir kitabxana sosial-mədəni fenomendir. Məhz bu baxımdan kitabxanalar etnomədəni mühitin formalaşması istiqamətində həm sosial, həm də psixoloji amillərin öyrənilməsi və konkret təcrübədə tətbiqi məsələlərini təhlil edir. Kitabxanaların qarşısında qoyulan müasir tələblər dəyişən dünya şəraitində sistem yaradan komponentlər, sosial-mədəni infrastruktur, mədəni və informasiya-kommunikasiyaların yaradılması proseslərində kitabxanaların qarşısında yeni vəzifələr qoyur. Qeyd olunan proseslər hər bir dövlətin və regionun hüquqi və normativ-texniki tənzimlənməsini tələb edir.

Etnomədəni idendifikasiya aşağıdakı kimi ifadə etmək olar: Subyektin özü ilə etnik mühitin digər nümayəndələrini birləşdirən tarixə, mədəniyyətə, öz xalqının milli adət-ənənələrinə, onun ideyalarına, hiss və maraqlarına, ideallarına, folklor və dilinə, etnos, yaşayış ərazisinə və dövlətçiliyinə, eləcə də onun pozitiv dəyərlər münasibətində ifadə olunan emosional-kognitiv prosesdir.

Etnomədəni mühitin formalaşması prosesi bütün ölkələrdə dövlət siyasəti olaraq qarşıya qoyulur. Dövlətlər etnomədəni idendifikasiyanı qorun-

ması məqsədilə, giper mühitin təsirlərindən müdafiə olunmaq məqsədilə bir sıra tədbirlər həyata keçirirlər. Giper mühitdə etno mühitin idendifikasiyasını təmin edən başlıca elementlərdən birini dil təşkil edir. Giper məkanda informasiya axtaran (istehlakçı) müxtəlif məqsədlərlə ən yeni və müasir informasiya axtarışı zamanı milli resurslardan ənənəvi olaraq ehtiyaclarını ödəyə bilmir və digər dillərdə resurslara müraciət etmək məcburiyyəti qarşısında qalır. Bu zaman xarici dillər kommunikasiya imkanı olaraq qarşıya çıxır və etno-mədəni idendifikasiya pozmur. İndendifikasiya etno-mədəni simvolların ifadəsi zamanı milli dillə özünü göstərir. Bu simvolların milli dildə ifadə oluna bilinməməsi zamanı etnos itir və L.Qumilovun dediyi kimi "ximera" yaranır.

Bu problemin həlli istiqamətində dünya təcrübəsində bir sıra modellər mövcuddur. Rusiya və Qazax mütəxəssisləri əsasən aşağıdakı modelləri müəyyənləşdirmişlər.

- Giper mühitdən izolyasiya modeli (Şimali Koreya, Çin, İran).
- Güclü resurs kontenti modeli.
- Güclü internet resurslarını yaradaraq istehlakçıların daxili sistemlərə dəvət olunması (Cənubi Koreya, Yaponiya, Rusiya).
- Dominant model (qlobal informasiya məkanında milli resursların üstünlük təşkil etməsi) (ABŞ, Avropa).
- Asılı model (inkışaf etməkdə olan və daxili resursları zəif olan ölkələrə xarakterikdir).

Əlbətdəki müxtəlif ölkələr siyasi və iqtisadi amillərin təsiri ilə yuxarıda qeyd olunan modellərin birindən çıxır və digərinə daxil ola bilər.

Ən optimal olanı Rusiya və MDB modellərində nəzərdə tutulmayan, lakin XXI əsrin tələbləri ilə qarşıya çıxan "hibrid modeli" diqqəti cəlb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A. A. *Kitabxana və cəmiyyət*. Bakı: Azərənəşr, 2012, 360 s.
2. Xələfov A.A. *Azərbaycanda kitabxana işinin inkışaf konsepsiyası*. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2012.
3. Казими П.Ф., Гилмиянова Р.А. *Библиотеки в социокультурном пространстве*. Баку: БГУ, "Библиотековедение и информация" 2013, 2(11), с.58-66.

Parviz Kazimi

Azerbaijan multiculturalism,
the main part of the ethno-culture

Summary

The article considers the essence of multiculturalism in Azerbaijan as the main part of ethno-culture. Theoretical analysis and historical examples prove the uniqueness of the Azerbaijan multiculturalism.

Key words: Azerbaijan multikulturalizm, ethno-culture, identity.

Парвиз Казими

**Азербайджанская мультикультурализм
как основной часть этно-культуры**

Резюме

Статья рассматривает сущность мультикультурализма в Азербайджане как основной часть этно-культуры. Теоретический анализ и исторические примеры доказывает уникальность Азербайджанского мультикультурализма.

Ключевые слова: Азербайджанская мультикультурализм, этно-культура, идентичность.